

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur
Oddělení ruského jazyka a literatury

Bakalářská práce

Ruské složeniny s morfémy mnoho-/malo- a jejich ekvivalenty v češtině

(Russian compound words with morphemes mnoho-/malo- and their
equivalents in Czech)

Vypracoval: Jan Ortman
Vedoucí práce: PhDr. Marta Vágnerová, Ph.D.

České Budějovice 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....

Jan Ortman

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval PhDr. Martě Vágnerové, Ph.D. za odborné vedení, podnětné rady a zapůjčenou literaturu.

Katedra slovanských jazyků a literatur

Oddělení ruského jazyka a literatury

Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice

**Ruské složeniny s morfémy mnoho-/malo- a jejich ekvivalenty
v češtině**

Tématem bakalářské práce jsou ruské složeniny s morfémy mnoho-/malo-. Práce je rozdělena do dvou částí, část teoretická je věnována zejména tvoření těchto složenin a možnostem překladu do češtiny. Praktická část představuje rusko-český slovník výše uvedených složenin. Většina výrazů jsou adjektiva, jsou zastoupena i substantiva a adverbia.

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Marta Vágnerová, Ph.D.

Jan Ortman

2018

Department of Slavic languages and literatures

Department of Russian language and literature

Faculty of Education, University of South Bohemia, České Budějovice

Russian compound words with morphemes mnogo-/malo- and their equivalents in Czech

Theme of the bachelor thesis are Russian compound words with morphemes mnogo-/malo-. Thesis is divided into two parts; theoretical part is mainly dedicated to creation of those compound words and to possibilities of translation to Czech. Practical part consists of the Russian-Czech vocabulary of aforesaid compound words. Majority of terms are adjectives, there are also represented substantives and adverbs.

Thesis supervisor: PhDr. Marta Vágnerová, Ph.D.

Obsah

Úvod	7
1. Teoretická část	8
1.1. Slovtvorba v ruštině.....	8
1.2. Slovtvorba a typy složenin много-/ мало-	9
1.3. Sémantika složenin дву-/двух-.....	12
2. Praktická část – Slovník	19
2.1. Slovníček výrazů s komponentem мало-	19
2.2. Slovníček výrazů s komponentem много-	24
2.3. Grafy.....	30
Závěr	32
Резюме	34
Seznam literatury a zdrojů	37

Úvod

Ve své bakalářské práci se zabývám ruskými složeninami s komponenty *много-*/*мало-* a jejich podobností s češtinou. Část práce je také věnována složeninám s určitými číslovkami nižšího řádu, konkrétně *двух-*/*трёх-*. Toto téma jsem si vybral, protože mi připadalo zajímavé, jak tyto složeniny vznikají, a téma považuji za užitečné. Práce má dvě hlavní části, a to část teoretickou a praktickou.

V teoretické části se zabývám způsobem slovo tvorby, především skládáním a srůstáním slov, derivací a kompozicí. Dále se věnuji způsobům vzniku a typům složenin s morfémem *много-/мало-*. V další kapitole řeším zejména skládání a srůstání slov. Zajímavé je, že skládání slov ve slovanských jazycích nebylo a ani dnes není běžným a využívaným způsobem tvoření slov a proniklo k nám tzv. kalkováním, tedy doslovným překladem slov po jednotlivých částech. Srůstání se zase využívá jen u přídavných jmen. V této kapitole se dále věnuji rozdělení složenin s morfémem *много-/мало-* do čtyř skupin podle způsobu utvoření. Zde jsem pracoval s mluvnicemi a odbornými články. Nakonec se věnuji sémantice složenin s morfémem *дву-/двух-*, které jsem rozdělil do šesti skupin, podobně jako u složenin s morfémem *много-/мало-*. Důležitým zjištěním je, že ve všech sémantických skupinách jsou analogie mezi ruštinou a češtinou. V češtině je ovšem využití morfémů častější.

V druhé, praktické části jsem sestavil abecední rusko-český slovník výše uvedených složenin. Pracoval jsem zejména s obecnými slovníky a s těmi, které spadají do mého oboru, jako je například slovník ekonomický. Využil jsem jak slovníky v podobě psané, tak elektronické. Mým cílem bylo zejména zjistit podobnost, případně rozdílnost těchto jevů ve srovnání s češtinou a sestavit praktický překladový rusko-český slovníček. Ve slovníku se vyskytují adjektiva, kterých je většina, a zbytek tvoří substantiva a adverbia. Kromě slovníku obsahuje tato část také dva grafy. První se věnuje způsobům překladu do češtiny podle počtu slov a druhý zastoupení morfémů v českých ekvivalentech.

1. Teoretická část

1.1. Slovo tvorba v ruštině

Vlastní tvoření slov (словообразование) je nejtypičtějším způsobem obohacování slovní zásoby pro slovanské jazyky, v našem případě tedy pro ruský a český jazyk.

Existuje několik způsobů, přičemž jako první lze uvést odvozování slov (derivace). Jak uvádí O. Man, ke vzniku nového pojmenování dochází takto: „*Nové pojmenování se tvoří tak, že k slovnímu základu, který již v jazyce existuje, se připojí slovtvorný formant, afix.*“ „*Fundujícím základem bývá podstatné jméno, přídavné jméno i sloveso*“ (Man 1974: 26). Podle druhu slovtvorného formátu rozeznáváme tyto slovtvorné postupy: odvozování příponami (sufixace) např. *тракторист*, odvozování předponami (prefixace) např. *выиграть*, odvozování předponami i příponami (prefixálně-sufixální) např. *безрукий* a odvozování bez přípony např. *воз*. Podle D. Šlosara „*funkci odvozovacího sufixu při tvoření sloves plní ve valné většině případů infinitivní kmenotvorný formant tzn. -nou-, -e-/-ě-, -i-, -a-, -ova-*.“ (Šlosar 1995: 184). J. Jiráček (1996) uvádí, že prefixace se nejvíce vyskytuje v případě odvozování slovesa od slovesa.

Další způsob je skládání slov (kompozice). Podle mínění O. Mana „*Složená pojmenování (složeniny, kompozita) vznikají spojením nejméně dvou plnovýznamových slovních základů v jedno slovo, např. новостройка, русско-чешский. Přitom slovo jako celek přibírá gramatickou charakteristiku a zařazuje se do určitého paradigmatu.*“ (Man 1974: 50). Ovšem oproti češtině je tento typ tvoření slov velmi častý. Je charakteristický zejména pro odborný styl. O. Man uvádí, že „*V ruštině jsou nejčastější složeniny dvojslovné. Složeniny skládající se ze tří nebo více slov jsou řídké a jsou typické pro některé terminologické systémy např. электросталеплавильный агрегат*“ (Man 1974: 50)

Jsou dva typy složenin, nevlastní a vlastní. Nevlastní představují pojmenování vzniklá pouhým přiřazením slov původně se vyskytujících v slovním spojení. Tyto složeniny je možné rozložit na původní slova bez jakékoliv formální změny, např. *труднодоступный, долгоиграющий*.

Vlastní složeniny nelze rozložit na složky bez jejich formální změny, nebo se netvoří na pozadí přirozeného slovního spojení pouhým spřažením, např. *сухофрукты/сухие фрукты*, což není přirozené slovní spojení.

1.2. Slovtvorba a typy složenin много-/ мало-

Konkrétně u složenin s morfémou **много-/мало-**, jak už název napovídá, jde o tvoření pomocí skládání případně srůstáním. Jak uvádí E. A. Zemskaja, „*srůstání se používá jen v slovtvorbě přídavných jmen*“ (Zemskaja 2013: 305).

M. O. Malíková (1973) uvádí, že v slovanských jazycích skládání slov nebylo a ani dnes není běžným a využívaným způsobem tvoření slov, jako je tomu třeba u jazyků germánských. Složená slova tam pronikla z církevní slovanštiny, a to přes řečtinu, respektive latinu, a to tzv. kalkováním, tedy doslovným překladem slov po jednotlivých částech. Výsledkem jsou tzv. kalky. Kalkování znamená přejímání nikoli cizí formy, nýbrž slovtvorné struktury, např. *monogamie – jednoženství, polyandrie – mnohomužství, idololatria – modloslužebnictví, omnipotens – všemohoucí* apod. Dokonce i nejstarší složeniny našeho typu jako *malodušný, malomyslný* vznikly podobně, a proto je lze najít ve všech slovanských jazycích, rus. ukr. *malovernyj, malodušnyj, malodušni*, sch. *malodušan, maloveran*, slovin., mac., bulh. *malodušen, maloveren*. I když se tato slova stala ve většině jazyků knižními, existují v slovanských jazycích s dosud nezměněným významem. Jako příklad lze uvést slova s lexikálním morfémem **мало-**, která s výjimkou některých jazyků (ruš., ukr.) tvoří početnou skupinu slov včetně mnohých novotvarů.

Při podrobné strukturálně-sémantické analýze slov s lex. morfémem **мáло-/мало-** v češtině a **мало-** v ruštině lze vydělit čtyři základní typy s příslušnými podtypy.

Podle M. O. Malíkové (1973) prvním typem jsou složeniny utvořené mechanickým řazením komponentů, tj. příslušného morfému a adjektiva např. *malomyslný < малодушный*. Komponenty nejsou organicky spojené, ale jen mechanicky propojené, takže si zpravidla zachovávají ten význam, který měly jako samostatná slova. Chybí jim významová stmelenost složek, která je charakteristická při složeninách a která je obvykle výchozím bodem při formování nového významu slova jako složeniny. Navíc pokud se nejedná o jednolitý a specifikovaný význam adjektiv, projevuje se to formálně v některých jazycích tak, že se píše adverbium **мáло-/мало-** odděleně od adjektiva. Konkrétně v češtině se píše odděleně tato spojení: *мáло užitečný*,

málo prospěšný, málo vzdělaný, málo platný, málo důvěřivý, málo důležitý, málo kulturní, málo gramotný apod. Podobně je tomu ve slovenštině nebo polštině. V těchto jazycích, včetně češtiny, tvoří adverbium **málo-/malo** složeniny i s některými zájmeny: *málokdo, máloco, málokde, málokdy, málokterý, málokrát, máločí*. Naopak v ruštině se píše zájmeno zvlášť: *мало кто, мало что*. Ze slovanských jazyků je na tento typ složenin, s výjimkou zájmenných tvarů, nejbohatší ruština, případně ukrajinština.

Jakostní adjektiva, která jsou určována adverbium **мало-** často nabývají specializovaného významu: *малограмотный, малообразованный, маловыгодный, малоизвестный, малодаровиный, малоинтеллигентный* apod. Tyto složeniny se často využívají k přenášení významů.

Druhý typ jsou složeniny utvořené na základě predikativních syntagmat. *Málo hovořící* < *малоговорящий* < *мало говорит*. Tvoří ho jen adjektiva. Jeho druhou složkou jsou adjektivizovaná participia nebo adjektiva s dějovým významem. V ruském jazyce mají tato slova větší zastoupení, nicméně ani v češtině není jejich přítomnost zanedbatelná. Slova, která mají jako druhou část participia, jsou např. *малоговорящий, малозначащий, малоприменимый, малорастворимый*. Naopak ty s dějovým adjektivem jsou třeba: *малонаселенный, маловыразительный, малодействительный, малокормный, малодойный*. Tato slova se zpravidla v češtině na rozdíl od ruštiny vyjadřují oddělenými výrazy, např. *малонаселенный* = *řídce osídlený*, *малосведущий* = *málo obeznámený*, *малосодержательный* = *málo obsažný*. V češtině je slov tohoto typu jen velmi málo: *málotluný, máloslibný, máloplodý*.

Třetí typ představují opět adjektiva, která mají jako základ určovací syntagmata, např. *malobytový* < *малоквартирный*. Lexikální morfém **malo-** v tomto případě určuje, že něčeho je malý počet, množství. Podle údajů M. O. Malíkové: „největší zastoupení má opět v ruštině a ukrajinštině“ (Malíková 1973: 300). Většinou jsou to slova z terminologické oblasti: *малоалкогольный, маложирный, малошерстный, малоуглеродистый, малокровный, малоазомистый, малоквартирный, малоэтажный, малокалорийный*. Početnou skupinu představují slova označující nedostatek přírodního bohatství: *малолесный, малохлебный, малоземельный, маловодный, малоснежный, малоурожайный*. V češtině a slovenštině je více zastoupen podtyp vyjadřující počitatelné množství: *máloedětný, malokvětý, máloplodý, málotřídní, málozubý, máloletý* apod.

Za čtvrtý typ lze označit slova s určovacím syntagmatem, např. *malolistý* < *malé listy*, *maloměsto* < *malé město*, *малоголовый* < *малая/маленькая голова*. U tohoto typu lexikální morfém **málo-** představuje kořen adjektiva „malý“ se spojovacím morfémem „o“. V češtině i slovenštině, které představují jazyky s kvantitou, vyjadřují tuto rozdílnost na rozdíl od ostatních typů krátkostí vokálu „a“ v kořenu adjektiva. Lexikální morfém **malo-** v tomto případě vyjadřuje malé rozměry věci, kterou vyjadřuje druhá část slova. Substantivní složeniny tohoto typu u většiny slov v ruštině na rozdíl od češtiny a slovenštiny chybí, např. *maloobchodník* = *мелкий торговец*, *maloobchod* = *розничная торговля*. V ruštině tento typ zastupují např. slova jako: *малоголовый*, *малодунный*, *маловерный*, *малосемейный*, *малолитражный*, *малотиражный*, *малобааритный*, *маломерный*, *маловагий*, *малокалиберный*. Většina z nich spadá do terminologické oblasti.

Lexikální morfém **málo-/malo-** má v prvních třech typech zhruba stejný význam adverbia „málo“. Základní výraz tohoto adverbia je stejný ve všech slovanských jazycích, a to „malý počet“, „malé množství“. Ve složeninách však dochází k modifikaci různými způsoby. Často dochází k ovlivňování významem druhé části slova. Označení malé míry se často redukuje na nejnižší stupeň, takže synonymním morfémem **málo-/malo-** bývá často záporový morfém **ne-**. Konkrétně M. O. Malíková uvádí, „*dvojice ruských adjektiv маловажный – незначительный, малоинтересный – непривлекательный, малоценный – недорогой, které se v ruských výkladových slovnících hodnotí jako synonymní*“ (Malíková 1973: 301). Mnohem znatelnější jsou rozdíly při porovnání jazyků. Významy adverbia „málo“ se vyjadřují velmi blízkými morfémy jako: slabo, zřídka, méně, v ruštině **ne-**, **без-/бес-** apod. Například *малолетен* = *nezletilý, nedospělý*; *бессилые* = *malomoc*.

Všechny slovanské jazyky obsahují slova tvořená lexikálním morfémem **málo-/malo-**. Zastoupené jsou všechny typy, ovšem v každém jazyce jinou měrou. Příčiny tohoto nerovnoměrného obsazení jednotlivých typů a nerovnoměrného množství složenin tkví v jazycích samotných. Konkrétně v jejich slovotvorných možnostech a konvencích, ale svoji roli mají i mimojazykové skutečnosti jako přejímání odborných termínů z jazyka do jazyka.

Lze pozorovat, že skupiny jazyků, které jsou si velmi blízké po lexikální i morfologické stránce, mají shodné anebo velmi podobné slovotvorné postupy, a to i

v oblasti složenin tvořených lexikálním morfémem *málo-/malo-*. Tedy dvojice jako čeština a slovenština či ruština a ukrajinština. Celkově lze říci, že v ruštině jsou nejvíce zastoupeny složeniny tvořené lexikálním morfémem *malo-* a její pružnost umožňuje tvoření dalších slov zejména prvního a třetího typu.

1.3. Sémantika složenin *дву-/двух-*

Podobné charakteristiky jako ruské složeniny s komponenty *много-/мало-* vykazují i složeniny s *дву-/двух-* či *трѣх-*.

Ruský morfém *дву-/двух-* a jeho ekvivalent v češtině *dvoj-/dvou-*, vyjadřují přesnou číselnou hodnotu a to hodnotu číslovky dva. Na pozadí základního číselného významu se však při podrobné sémantické analýze těchto morfémů a jejich vztahů ke složkám, s kterými se spojují, ukážou jejich jednotlivé významy.

Podle zjištění M. O. Malíkové „*nejobsáhlejší ruské výkladové slovníky uvádějí lexikální morfémy *дву-/двух-* jako první části adjektivních složenin s příslušnými významy*“ (Malíková 1977: 12). Lze je zařadit do několika sémantických skupin, přičemž se uplatní vztah těchto morfémů ke složkám, s kterými tvoří lexikální jednotky, tj. složená slova.

První a nejpočetnější skupinu tvoří v češtině stejně jako v ruštině adjektiva, v nichž lexikální morfémy *дву-/двух-* označují „mající dva stejné příznaky, vlastnosti věci“. Patří do něj i slova, která slovníky vyčleňují zvlášť a jejich význam je „skládající se ze dvou oddělení, částí“. Celou skupinu lze ještě rozdělit na několik okruhů slov podle toho, co označují druhé složky, nebo konkrétní předměty, případně abstrakta.

V sémantickém okruhu konkrétních vlastností jsou to adjektiva s významem „mající dvě věci, dva předměty“. Druhé složky obsahují substantivní základy: *dvouhlavňový, dvoukolový, dvoudiskový, dvoumotorový, dvouradličný, dvouramenný, dvoustránkový, dvoustrunný, dvoustěnný, dvoustěžňový, dvouposchodový, dvoubytový, dvousvazkový, dvoustranný, dvouslovný, dvouslabičný, dvousedadlový, dvoumístný, dvoudílný, dvoutřídní, dvoukomorový* apod. Ruské složeniny se tvoří ze stejných anebo podobných základů: *двухэтажный, двухрульный, двухламповый, двухтомный, двухрядный, двухвесельный, двуслоговой, двуствольный, дваактный, двухстворчатый, двухместный, двухквартирный, двухкомнатный, двухкомплектный, двухклассный*.

Podle výzkumu M. O. Malíkové (1977) univerbizací dvouslovných pojmenování vznikla substantiva, tzv. kondenzáty, které se vyskytují v češtině, stejně jako v ruštině: *dvoulampovka* < *dvoulampový přijímač*, *dvoukolejka* < *dvoukolejnicová trať, železnice*, *dvojveslice* < *lodka s dvěma vesly*, *dvoukolka* < *dvoukolový vozík*, *dvoustěžník* < *dvoustěžňová plachetnice*, *dvoutřídka* < *dvoutřídni škola*, *dvouaktovka* < *dvouaktová hra*, *hra mající dvě dějství*, *dvouválec* < *dvouválcový motor*, *dvouhodinovka* < *dvouhodinová přednáška*. Podobně je tomu v ruštině: *двустволка* < *двуствольное ружье*, *двухколеска*, *двуколка* < *двухколесная повозка*, *двухрядка* < *двухрядная рапмонь*, *двухтомник* < *двухтомное произведение*, *двухместка* < *двухместный экипаж, самолет*.

Adjektiva tohoto sémantického okruhu mají své protiklady ve složeninách s lexikálními morfémy **jedno-**, **troj-**, **čtyř-**, **více-**, **mnoho-**: *dvouválcový* – *jednoválcový*, *čtyřválcový*, *dvoukolý* – *trojkolý*, *čtyřkolý*, *dvoumotorový* – *jednomotorový*, *trojmotorový*, *čtyřmotorový*, *dvouposchod'ový* – *jednopošchod'ový*, *trojposchod'ový*, *čtyřposchod'ový*, *pětipošchod'ový*, *víceposchod'ový*, *dvousvazkový* – *trojsvazkový*, *čtyřsvazkový*, *pětisvazkový*... *mnohosvazkový*. Stejně tak i v ruštině: *двухэтажный* – *одноэтажный*, *трехэтажный*, *четыреэтажный*... *многоэтажный*, *двухмоторный* – *многомоторный* (*всегомоторный*). Ruský lexikální morfém **много-** označuje oproti českému morfému **mnoho-** už počet větší než dva, takže se prakticky dá připojit téměř ke všem uvedeným substantivním základem. Tím se zvyšuje počet ruských protikladných adjektiv.

M. O. Malíková zjišťuje, že „*když se tato adjektiva tvoří většinou paralelně v češtině i v ruštině, ruština je v jejich tvoření značně produktivnější než čeština*“ (Malíková 1977: 14) Někdy se stává, že v češtině máme místo ruského složeného adjektiva opisný výraz, případně za dvouslovné spojení se složeným adjektivem máme jiné víceslovné spojení, např. *двуспальная кровать* – *postel pro dva* (podobně i *односпальная кровать* – *postel pro jednoho*).

Do této první skupiny patří adjektiva, v nichž druhá složka označuje část lidského anebo zvířecího těla: *dvouprstý*, *dvounohý*, *dvourohý*, *dvoukřídový*, *dvouhrbý*, *dvouhlavý*. Stejně tak v ruštině: *двуглавый*, *двугорбый*, *двукрылый*, *двуногий*, *двуносыый*, *двупалый*, *двурогий*, *двухвостый*, *двуголовый*, *двухохлый*. Některé z nich mají přenesené významy, jestliže jsou odvozené od přenesených významů substantiv:

dvounohý (stůl), dvourohý (měsíc, klobouk), dvouzubý (vidlička). Někdy jsou významy základů velmi vzdálené, často homonymní, což se projevuje i odlišnou příponou: *dvoukřídlý (hmyz), dvoukřídlový (dveře, okna)*.

V ruštině je dvojakost přípon podmíněna dvojakostí substantivních základů: *двузубый – с двумя зубами, двузубчатый – с двумя зубцами, двухголовый – с двумя головами, двуглавый – с двумя главами (церковь, гора), двухголовчатый – с двумя головками (цветов)*.

Co se týče oblastí odborných výrazů této skupiny, připomínají svojí formou kondenzáty. Ve skutečnosti jsou to ale kalkovaná substantiva a adjektiva typu *двусемлика – dvounožka (bot.), двузубец – dvouzubec, двуязычные – dvojjazyčné, двуустка – motolice*.

Do druhé skupiny méně konkrétních adjektiv spadají povětšinou také ta, která mají přímý a přenesený význam, nebo mají jen přenesený význam.

Jak uvádí M. O. Malíková (1977), jsou to např. *двoubarevný (přeneseně falešný: úsměv, člověk), dvoutvárný (jen přeneseně: člověk, hra)*. Některé výrazy jsou odborného stylu: *dvoutvarý, dvourozměrný, dvoukruhový, dvojtónový, dvoustupňový, dvojznačný, dvouinstanční, dvoukolový*. Podobně je tomu i v ruštině: *двосоставный, двуликий, двуличный, двусмысленный, двухсторонний, двухстепенный, двухсменный, двухкрасочный*.

Některá adjektiva lze považovat za homonymní vzhledem k jejich velmi vzdáleným významům druhých složek: *двoustopý (vůz), двoustopý (verš), двoupólový (выпíнач), двoupóловý = rozpolcený*. Některá signalizují homonymitu nebo vícevýznamovost růzností přípony: *двухласný, двухласовý*.

I v této skupině jsou substantivní kondenzáty, ačkoliv jejich výskyt je řidší: *двурушник < двурушный человек – pokrytec, podobně двуличник < двуличный человек, двoutakt < двoutaktový motor*. Obyčejně jsou to stylistická synonyma dvouslovných pojmenování.

Trochu odlišného rázu jsou výrazy jako *двouverší, dvojspolek, двoutaktí, dvojtvar, dvojsmysl, двустушие, двуязычие*. Nelze je pokládat za kondenzáty, protože nemají v jazyce dvouslovné paralely.

Do třetí skupiny lze zařadit adjektiva s označením míry. Zde vyjadřují lexikální morfémy **дву-/двух-** dvojnásobek měrných jednotek: váhy: *двоекilový, двоucentový, двоutunový, двухпудовый, двухфунтовый*, délky a plochy: *двоucentimetrový, двоumetrový, двоukilometrový, двоusáhový, двухаршинный, двухверстный, двухметровый, двухкилометровый, двухсаженный, двухдюймовый*, objemu: *двоudecový, двоulitrový, дву/двухлитровый*, času: *двоуденный, двоuhodinový, двоuměsíční, двоуроční, двоутýденный, двухчасовой, двухдневный, двухнедельный, двухмесячный, дву/двухлетний, дву/двухгодовалый(теленок, ребенок), двугодичный(курс), двухвековой, двухтысячелетний*, peněžních jednotek: *двоухалéřový, двоukorunový (mince, bankovka), двоуfrankový, двурублевый, двугривенный, двухкопечный*, hudebních: *двоудобý (takt, pauza)* a jiných: *двоуtakový (motor)*.

Podle M. O. Malíkové (1977) ruský i český jazyk obsahují v rámci tohoto sémantického okruhu mnoho kondenzátů, které vznikly univerbizací dvouslovných pojmenování např.: *двоjdecka < двоudecová, двоulitrová lahev, двоуроček < двоуроční zvíře*, podobně v ruštině: *двухкопеечник, двугривенник < двухкопеечная, двугривенная монета, двухпудовик < двухпудовая гиря*. Dále některá hovorová: *двоuhodinovka hovor (škol.) < двоuhodinová přednáška, двоuměsíčník, двоутýденник (časopisy)*, podobně v ruštině *двухмесячник, двухнедельник*. Zvláštní je slovo *двухверстка*. Není to kondenzát a označuje mapu s měřítkem dvou verst (stará ruská jednotka odpovídající přibližně 1066 metrů) na palec (дюйм = 2,54 mm).

Čtvrtá skupina jsou složeniny s lexikálním morfémem **дву-**, **двон-/двоj-** vyjadřující chemické termíny. Lexikální morfém **дву-** a **двон-/двоj-** označuje dvě molekuly, případně mocenství nějaké látky obsažené v chemické sloučenině. Tyto morfémy jsou domácími synonymy řeckých morfémů **bi-**, **di-**, (*двоjchroman – двуокись хрома – bichroman, двухкальциевый – dikalciový*). V ruštině se používá morfém **дву-** v chemických termínech mnohem častěji než v češtině, kde je terminologie chemických mocenství založena na variaci adjektivních přípon.

Jako příklad lze uvést dvojslovná pojmenování, která obsahují součást **двуокись-** jako *двуокись азота, марганца, олова, углерода*. Při překladu do češtiny se většinou využívá výraz se základem „kysličník“ + adjektivní příponu **-ičitý**: *кислиčníк dusičitý, manganičitý, cíničitý, uhličitý*. Avšak existují i výjimky: *двуокись хлора –*

kysličník chlornatý, двуиодистый свинец – jodid olovnatý, двуазотистая соль ртуту – dusičnan rtuťnatý.

V češtině se vyskytuje poměrně málo chemických výrazů s lexikálním morfémem **dvoj-**. Mezi obecnější vzhledem k ruským ekvivalentům patří např.: *dvojsytný – двукислотный* a *dvojmosný – двувалентный*. Speciální jsou pak např.: *dvojuhličitan – бикарбонат* a *dvojchroman (dichroman)* ve spojeních *dvojchroman sodný – двухромовонатриевая соль*, *dvojchroman draselný – двухромовокислый калий*, *dvojsytná kyselina – двухосновная кислота*.

Další sémantickou skupinu tvoří substantiva, kde lexikální morfém **dvoj-/dvou-** má význam „dvojitý“, „dvojnásobný“ a vyjadřuje, že věc pojmenovávaná druhou složkou je stejná, ale s jinou kvalitou, intenzitou, velikostí apod. Pokud má druhá složka slovesný základ, označuje většinou odborné výrazy, např. z terminologie spojené s tělocvikem: *dvojdotek, dvojskok, dvojkrok, dvojstup, dvojřad, dvojblok, dvojhmat*. Sportovní termíny: *dvojhra, dvojjápas, dvojboj, geometrie: dvouválec, dvojjehlan, dvojhnan*, ostatní obory: (*bot.*) *dvojlist*, (*tech.*) *dvojkolí*, (*zem.*) *dvojkultura*, (*astron.*) *dvojhvězda*, (*hud.*) *dvojhmat*. Patří sem i běžné výrazy jako *dvojčíslo (časopisu)*, *dvojprogram* apod.

Jak uvádí M. O. Malíková (1977), v ruštině tento typ složenin nenajdeme. Ekvivalenty jsou dvojslovná spojení s adjektivem двойной: *dvojjápas – двойной матч*, *dvojdotek – двойное касание*, *dvojhvězda – двойная звезда*, *dvojkmit – двойное колебание*, *dvojblok – двойной блок*, *dvojkrok – двойной шаг*, *dvojlom – двойное переломение*, *dvojsek – двойной удар (v šermu)*, *dvojskok – двойной прыжок*, *dvojhmat – двойная нота*. Někdy nahrazuje české **dvoj-/dvou-** ruský morfém **двое-**: *dvojboj – двоеборье*, *dvojsvuk – двоезвучие*, *dvojtečka – двоеточие*, *dvojbojař – двоеборец*. V některých případech se v ruštině využívá jako ekvivalent substantivum *пара* nebo adjektivum *парный*: *dvojkolí – колесная пара*, *dvojjárah – парная упряжка*. Ekvivalenty českých složenin jsou i některá víceslovná spojení s číslovkou два: *dvojřad – строй по два*, *dvojstup – колонна по два*, *dvojprogram – фильм в две серии*, *фильмы в двух частях*, *dvojspolek – союз двух государств*. V některých případech se dokonce číselná hodnota vyjadřuje morfémy **би-**, **ду-**: *dvojkov – биметалл*, *dvojplošník – биплан*, *dvojjehlan – бипирамида*, *dvojjpřev – дуэт*, *dvojtvar – дублет*.

Další, už šestou, skupinu tvoří adjektiva, ve kterých lexikální morfémy **дву-** a **двой-/двου-** mají speciální význam „přizpůsobený na obě strany“. Jsou to převážně odborné termíny: *dvojřezný (vrták)*, *dvojsečný (seker, meč)*, *dvojčinný (pumpa, pila)*, *dvojsměrný (objížďka, železnice)*, *dvouruční (veslo, seker)*, *dvojdutý*, *dvojvypuklý (zrcadlo, čočka)*. Některé mají také přenesené významy: *dvojsečný*, *dvojstranný (názor)*. Slovo *dvojstranný* má v přeneseném slova smyslu dokonce tři významy: 1. mající dvě strany (zrcadlo, *geom. souměrnost*), 2. vztahující se na obě strany, závazný pro obě strany (smlouva, dohoda), 3. vykonávaný ze dvou stran (útok, palba). V některých adjektivech je lexikální morfém **двой-/двου-** synonymem lexikálního morfému **обоу-**: *оборуční/двојруční (meč, seker)*.

Lexikální morfém **двой-/двου-** je v uvedených slovech protikladný s lexikálním morfémem jedno- a spojuje se někdy se stejnými základy (porov. *jednosměrný*, *jednostranný*, *jednoruční* apod.)

Zajímavé je adjektivum *двусторонний*, které má podobně jako české dvoustranný více významů a funguje v spojeních jako: *двустороннее воспаление легких*, *двустороннее уличное движение*, *двусторонний договор*, *двусторонняя радиосвязь*. U všech těchto spojení existuje v češtině ekvivalentní adjektivum *dvojstranný*.

Podle M. O. Malíkové (1977) stejně jako u českého lexikálního morfému, tak i u ruského **дву-** existuje synonymum **обоюдо-**: *обоюдоострый*. U fyzikálních termínů dvojdutý a dvojvypuklý má ruština adjektiva s lexikálním morfémem **двояко-**: *двояковыпуклый*, *двояковогнутый*. Tento ruský morfém je v některých případech zaměnitelný s českým morfémem **обoj-**: *двоякодышащие zool. obojdyšné (ryby)*. Někdy se využívá i jiných lexikálních prostředků jako: *обоживелный (zvíře) – земноводный*, *обоживелné (auto) – весдеход*.

U několika adjektiv má lexikální morfém **двой-** význam „dvojaký“ dvojakého druhu. Jsou to většinou termíny odborné jako: *dvojvýchodný gram* – má dvojaké skloňování, *dvojtlaký tech.* – zařízení na dvojaký tlak, *dvojtónový typogr.* – s dvěma barevnými odstíny a také velmi frekventované slovo *dvojsmyslný* – mající dvojaký smysl (poznámka, narážka).

V ruštině není taková pravidelnost v tvoření složenin, ve kterých by měl lexikální morfém výše popsaný význam. Někdy se také tvoří složeniny (*двухтоновый*,

двухкрасочный, двухосновой, двусмысленный), ale jsou i případy, kdy za české adjektivum je v ruštině opisný výraz (*двојtlaková turbína – турбина двух давлений*).

Lexikální morfémy *двух-* a *двој-/двou-* se také spojují se základními číslovkami a tvoří tak číslovky složené: *двухтысячный, двухмиллионный, двухмиллиардный, двухдекадный, двухсотый, двојmillionový, dvoјtisícový, двoutřetinový, двoustý*.

V podstatě lze vyvodit závěr, že česká a ruská slova tvořená lexikálními morfémy *дву-/двух-* a *двou-/двој* nejsou strukturálně odlišná a lze pozorovat blízkost těchto jazyků. Ve všech sémantických skupinách jsou analogie mezi ruštinou a češtinou. V češtině je ovšem využití morfémů častější.

2. Praktická část – Slovník

Tento rusko-český slovník je sestaven klasicky v abecedním pořádku. Slovníková hesla byla excerpována z těchto knižních zdrojů: Rusko-český slovník L. V. Kopeckého a O. Lešky, Rusko-český odborný slovník policejně-právní terminologie a kriminálního slangu O. Dlouhé, Rusko-český ekonomický slovník M. Hutarové, R. Choděry, P. Tučného a kol., Русско-чешский и чешско-русский патентный словарь B. P. Mjasnikova, A. N. Morozova, E. P. Kudrjašovové, Rusko-český slovník pro hospodářskou sféru B. Rudincové, M. Hrdličky a M. Vavrečky, Gastronomicko-kulinářský slovník česko-ruský a rusko-český L. Krejčířka. Z internetových zdrojů byly využity stránky: Poiskslov.com, Synonymonline.ru a wordhelp.ru.

2.1. Slovníček výrazů s komponentem мало

малоалкогольный	s malým obsahem alkoholu
маловагий	malé váhy
маловажный	nepatrný, bezvýznamný
маловер	malověrný člověk, pochybovačný, nedůvěřivý člověk, nevěřící Tomáš
маловерный	malověrný
маловодный	chudý na vodu
маловодье	nízký stav vody, nedostatek vláh
маловразумительный	nesrozumitelný, těžko pochopitelný, nejasný
маловыгодный	nevýhodný, s malým přínosem
маловыразительный	málo výrazný, nevýrazný
малобааритный	malých rozměrů
малоговорящий	málo hovořící, málomluvný
малоголовый	s malou hlavou

малограмотность	pologramotnost (nedostatečná znalost psaní a čtení), polovzdělanost, nedovzdělanost
малограмотный	pologramotný, polovzdělaný, nedovzdělaný
малодоходный	málo výnosný
малодушествовать	malomyslnět, klesat na mysli n. na duchu, propadat malomyslnosti
малодушие	malomyslnost, sklíčenost, skleslost
малодушничать	hovorově малодушествовать
малодушно	malomyslně, sklíčeně, sklesle, zbaběle
малодушный	malomyslný, sklíčený, skleslý, zbabělý
малоезженный	málo oježděný, nezaježděný, málo uježděný, neuježděný
малоезжий	málo využívaný k jízdě, málo frekventovaný (cesta)
малоёмкий	malokapacitní
маложирный	nízkotučný, s nízkým obsahem tuku
малозаметный	málo viditelný, nepatrný, nenápadný, obyčejný, nevýznamný, všední
малоземелье	nedostatek půdy
малоземельный	mající málo půdy
малозначащий	nedůležitý
малозначительность	nevýznamnost
малозначительный	bezvýznamný

малоизвестный	málo známý
малоимущий	chudý, nemajetný
малоинтеллигентный	s malou inteligencí
малоинтересный	nezajímavý, nevábny
малокалиберка	malorážka
малокалиберный	malorážní
малокалорийный	s malým obsahem kalorií
малоквалифицированный	s malou kvalifikací
малоквартирный	s malými byty
малокровие	chudokrevnost, anémie
малокровный	chudokrevný, anemický
малолесный	bezlesý, s malým podílem lesů
малолетка slang.	nezletilý, odsouzený
малолетний	nezletilý, nedospělý
малолеток	dítě, malý chlapec
малолетство	dětství
малолитражка	s malým obsahem válců
малолитражный	malého obsahu, s malým obsahem válců
малолюдный	nelidnatý, málo, řídce obydlený
малолюдство	malý počet lidí
малолюдье	malý počet lidí
мало-мальски	alespoň trochu, jen trošku
маломальский	pranepatrný, sebemenší (hovor.)

маломерный	malý, malých rozměrů
малометражный	malých rozměrů
маломочный	chudý
маломощный	s nevelkou kapacitou
малонаселённый	řídce osídlený
малообеспеченный	sociálně slabý
малообразованный	s malým vzděláním
малоподвижный	málo pohyblivý, nepohyblivý, těžkopádný
мало-помалу	pozvolna, pomenáhlu
малоприбыльный	málo výnosný
малоприменимый	nepříliš použitelné
малопродуктивный	málo produktivní
малопроизводительный	málo produktivní (práce)
малопромышленный	málo průmyslový (oblast)
малорастворимый	málo rozpustný
малоразвитый	málo, nedostatečně rozvinutý, zakrnělý, málo vyvinutý, zaostalý
малорентабельный	málo rentabilní (podnik)
малорослый	malý (člověk)
малоросс	malorus (zas. Ukrajinec)
малоросский	maloruský (zas. ukrajinský)
малосведущий	málo obeznámený
малосемейный	s malou, nepočetnou rodinou

малосильный	slabý, o malém výkonu, o malé výkonosti, o malé kapacitě, slabý
малоснежный	s malým množstvím sněhových srážek
малосодержательный	málo obsažný, bezobsažný, prázdný
малосознательный	málo uvědomělý
малосольный	rychlouvašený (okurka), nedávno nasolený (kaviár), málo uleželý
малосолёный	málo slaný
малотиражный	vycházející v malém nákladu
малотоварный	málo prodejný
малоуглеродистый	s malým obsahem uhlíku
малоудойный	s malou dojivostí
малоупотребительный	zřídka užívaný
малоурожайный	málo výnosný (plodina), s nízkým výnosem
малохлебный	s malým výnosem
малоходовой	špatně prodejný
малоценный	malé ceny, malé hodnoty, málo hodnotný, nevalné ceny, nevalný, málo významný, nevýznamný, nevalný
малочисленность	nepočetnost, nečetnost
малочисленный	nepočetný
малошерстный	s malým množstvím srsti
малоэластичный	nepružný

2.2. Slovníček výrazů s komponentem много-

многоагрегатность производства	výroba s velkým množstvím agregátů
многоассортиментный	s širokým sortimentem, s velkou šíří sortimentu
многобожие	mnohobožství, polyteismus
многоборец	vícebojař
многоборье	víceboj
многобрачие	mnohomanželství, polygamie
многовариантный	mnohovariantní
многовековой	mnohasetletý, staletý, mnohověký
многовластие	oligarchie
многоводный	vodnatý, bohatý na vodu
многоводье	vodnatost, bohatství vody
многоглаголание	mnohomluvnost, povídavost, mnohoslovnost, mnohomluvnost, rozvláčnost
многоговорящий	hodně sdělující/hovořící, mající důležité sdělení
многоголосие	polyfonie, mnohohlasnost, mnohohlasost
многоголосный	polyfonní, mnohohlasný, mnohohlasý
многогранник	mnohostěn, polyedr
многогранность	mnohostrannost, všestrannost
многогранный	mnohostěnný, mnohohranný, mnohostranný, všestranný
многодетность	mnohodětnost

многодетный	mnohodětný, s mnoha dětmi
многодневный	mnohodenní, mnohadenní
многодомный	mnohomanželné, polygamické (rostliny)
многоженец	polygamista
многожёнство	mnohoženství, polygamie
многозадачность	multitasking
многозначщий	významný, důležitý
многозначительно	významně
многозначительность	významnost
многозначительный	významný, důležitý
многозначность	mnohovýznamovost
многозначный	mnohoznačný
многоканальный	vícekanálový
многокаскадный	několikastupňový
многоквартирный	činžovní dům
многокилометровый	několikakilometrový, dlouhý mnoho kilometrů
многоклеточный	mnohobuněčný
многокомпонентный	vícesložkový
множократно	mnohokrát
множократность	mnohonásobnost
множократный	mnohonásobný, několikerý, mnohokrát opakovaný

МНОГОКРАСОЧНЫЙ	mnohobarevný, vícebarevný, polychromatický, pestrý, rozmanitý
МНОГОЛАВКА	filiálková prodejna, obchodní středisko
МНОГОЛАВОЧНЫЙ	filiálkový (prodejní družstvo), s mnoha prodejny
МНОГОЛЕНИЕ	mnoholetí je slavnostní zvolání duchovního: „Многая лета!“ po skončení pravoslavné liturgie, tedy přání „mnohých a blahých let“ života, například při životním jubileu některého z chrámových duchovních, či zpívajících
МНОГОЛЕТНИЙ	mnoholetý, dlouholetý, vytrvalý (bylina)
МНОГОЛЕТНИК	trvalka, perena, vytrvalá rostlina
МНОГОЛИКИЙ	mnohotvárný, různorodý
МНОГОЛОШАДНЫЙ	s mnoha koňmi
МНОГОЛЮДНО	mnoho, plno lidí
МНОГОЛЮДНОСТЬ	velká návštěvnost, velká návštěva, hojná účast
МНОГОЛЮДНЫЙ	hojně navštívený, početný, lidnatý
МНОГОЛЮДСТВО	dav, masa, zástup lidí
МНОГОМАРОЧНОСТЬ	značková rozmanitost
МНОГОМЕРНЫЙ	víceměrný
МНОГОМЕСТНЫЙ	mnohomístný
МНОГОМИЛЛИОННЫЙ	mnohomiliónový, mnohamiliónový
МНОГОНАДЕЛЬНЫЙ	s velkým přidělem půdy
МНОГОНАЦИОНАЛЬНОСТЬ	mnohonárodnost

многонациональный	mnohonárodní
многоначалие	vláda více osob, bez přesně přidělených povinností
многоножка	mnohonárodní, mnohonárodnostní (stát)
многономенклатурность	vícedruhovost
многономенклатурный	s širokým výrobním programem
многообещающе	mnohoslibně
многообещающий	nadějný, slibný
многообразие	různorodost, varieta
многообразно	mnohotvárně, rozmanitě
многообразность	mnohotvárnost, rozmanitost
многообразный	různorodý
многооперационность	s velkým počtem operací
многоопытный	zkušený, s dlouhou, velkou zkušeností
многоотраслевой	mnohoodvětvový
многопартийный	mající několik nebo hodně stran
многоплановый	s několika dějovými pásmy
многополье	vícehonný osevní postup
многопольный	vícehonný (osevní soustava)
многоразовый	znovu použitelný, na více použití (u raketoplánů)
многоречивый	řečný, povídavý, upovídáný, mnohomluvný, mnohoslovný, upovídáný, rozvláčný

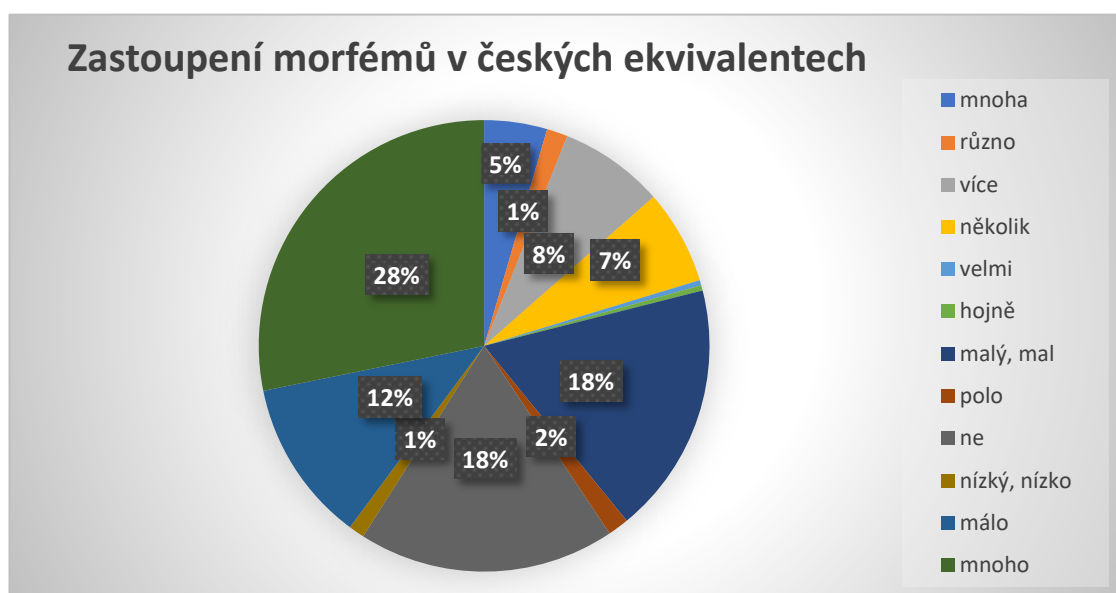
многосемейный	mající početnou rodinu, s velkou, početnou rodinou
многосерийный	několikadílný
многоскотинный	s velkým počtem dobytka
многословие	mnohomluvnost, povídavost, mnohoslovnost, mnohomluvnost, rozvláčnost
многословно	mnohoslovně, mnohomluvně, rozvláčně
многословность	mnohoslovnost, mnohomluvnost, rozvláčnost
многословный	mnohomluvný, povídavý, upovídáný, mnohoslovný, mnohomluvný, rozvláčný
многосложный	víceslabičný, mnohoslabičný, složitý, komplikovaný
многослойный	vícevrstvý, několikavrstvý
многосменность	vícesměnnost
многосменный	vícesměnný (práce), několikasměnný, na několik směn, v několika směnách
многостаночник	dělník pracující na několika strojích
многостаночный	na několika strojích
многостепенный	mnohostupňový, několikastupňový
многосторонне	mnohostranně, všestranně
многосторонний	mnohostranný, mnohoboký, mnohostranný, vícestranný, multilaterální, všestranný

многосторонность	mnohostrannost, multilaterálnost, všestrannost
многострадальный	těžce zkoušený, mučednický, plný utrpení
многоступенчатый	vícestupňový
многотипность	rozmanitost
многотипный	mnoha typů
многотиражка	závodní noviny, kolchozní noviny tištěné větším nákladem
многотиражный	tištěný, vycházející velkým nákladem
многотомный	vícesvazkový, několikasvazkový
многоточие	několik teček (interpunkční znaménko)
многотрудный	velmi namáhavý, pracný, lopotný, svízelný, krušný
многотысячный	mnohotisícový, mnohatisícový
многоуважаемый	velevážený (v oslovení)
многоугольник	mnohoúhelník, polygon
многоугольный	mnohoúhelný
многоукладность	mnohosektorovost
многоукладный	mnohasektorový
многочлен	mnohočlen
многочленный	vícečlenný
многоходовой	několikachodý
многоцветный	pestrobarevný, pestrý, mnohokvětý
многоцелевой	víceúčelový

МНОГОЧИСЛЕННОСТЬ	početnost, četnost, hojnost, velké množství
МНОГОЧИСЛЕННЫЙ	početný, četný, mnohočlenný, hojný
МНОГОЧЛЕН	mnohočlen, polynom
МНОГОЧЛЕННЫЙ	mnohočlenný, polynomický
МНОГОЭТАЖНЫЙ	mnohopschod'ový, mnohaposchod'ový, mnohopatrový, mnohapatrový
МНОГОЯЗЫЧНЫЙ	mnohojazyčný, mnohajazyčný, různojazyčný, několikajazyčný, vícejazyčný

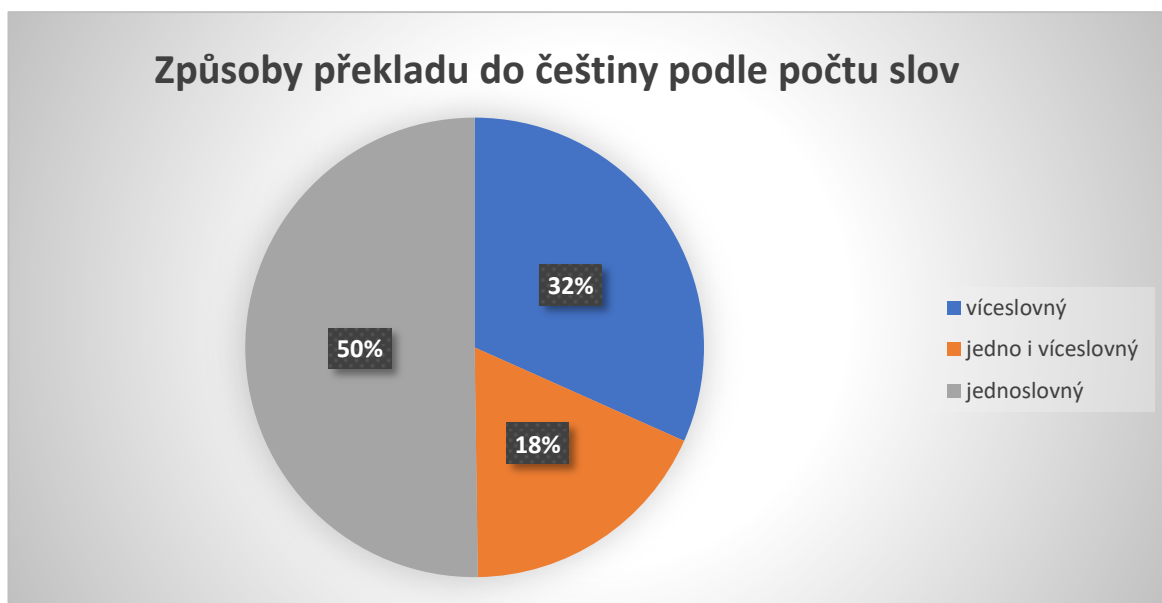
2.3. Grafy

V této části byla provedena stručná analýza slovníkových hesel.

Jak lze pozorovat z grafu největší zastoupení při překladu do češtiny má morfém **mnoho-**. Pokud bychom přidali i podobný morfém **mnoha-**, tak společně tvoří 33 % všech překladů. Příkladem je např. *многобожие – mnohobožství*, *многобрачие – mnohomanželství*, *многовековой – mnohasetletý*. Dále je hojný výskyt morfému **malý-**,

respektive **mal-** a **ne-** , které oba dosahují hodnoty 18 % všech překladů, např. *малобабуитный* – *malých rozměrů*, *малолеток* – *malý chlapec*, *малорослый* – *malý (člověk)*. Značné je také zastoupení **málo-** s 12 % např. *малоговорящий* – *málomluvný*, *малоприбыльный* – *málo výnosný*, *малозаметный* – *málo viditelný*, **více-** s 8 % např. *многомоторный* – *vícemotorový*, *многоборец* – *vícebojař*, *многоканальный* – *vícekanálový* a **několik-** s 7 % např. *многокаскадный* – *několikastupňový*, *многократность* – *několikeré*, *многослойный* – *několikavrstvý*. Ostatní překlady obsahují morfémy jako **polo-**, např. *малограмотность* – *pologramotnost* **různo-** např. *многообразный* – *různorodý*, **velmi-** např. *многотрудный* – *velmi namáhavý*, **nízko-**, **nízký-** např. *маложирный* – *nízkotučný* a **hojně-** např. *многолюдный* – *hojně navštívený*, které se vyskytují jen zřídka kolem 1-2 %. Vyskytují se také slova jako např. *многовластие*, které v ruštině obsahuje morfém **много-**, ovšem český překlad morfém neobsahuje a překládá se slovem *oligarchie*.

Způsob překladu do češtiny nejčastěji odpovídá ruštině, tedy je jednoslovný, a to konkrétně v 50 % případů. Příkladem je např. slovo *многообразный*, česky *různorodý*. Méně častý je pak víceslovný překlad, zastoupený 32 %. Jako příklad lze uvést slovo *многолошадный*, tedy *s mnoha koňmi*. Nejméně často se vyskytuje možnost překladu současně jedním slovem i víceslovným způsobem, konkrétně 18 % případů. Je to např. slovo *многотрудный*, které se dá přeložit jedním slovem jako *pracný*, *lopotný*, *svízelný*, *krušný*, ale také dvěma slovy *velmi namáhavý*.

Závěr

Hlavním cílem práce bylo sestavení rusko-českého slovníku složenin s morfémy много-/ мало-, v kterém lze najít možnosti překladu do češtiny a může být použitý jako kvalitní podklad pro lexikografickou práci. Klíčové je využití reprezentativního množství složenin s výše uvedenými komponenty a následné stanovení, případně zjištění ekvivalentů v českém jazyce.

Získávání zdrojů se podle očekávání obešlo bez větších problémů, zejména co se týče praktické části. A to také proto, že je možné kromě klasických papírových slovníků využívat také slovníky internetové.

Teoretická část se zabývá slovtvorbou, tedy především složením a srůstáním slov. Složeniny se dělí na vlastní a nevlastní. Vlastní složeniny nelze rozložit na složky bez jejich formální změny, zatímco u nevlastních je možné rozložení bez jakékoliv formální změny.

Další kapitola se zabývá slovtvorbou a typy složenin s morfémem *много-/мало-*. Zajímavé je, že skládání slov ve slovanských jazycích nebylo a ani dnes není běžným a využívaným způsobem tvoření slov a proniklo k nám tzv. kalkováním, tedy doslovným překladem slov po jednotlivých částech.

Následuje rozdělení zkoumaných složenin na čtyři typy. Prvním typem jsou složeniny utvořené mechanickým řazením komponentů. Druhý typ jsou složeniny utvořené na základě predikativních syntagmat. Třetí typ představují opět adjektiva, která mají jako základ určovací syntagmata. Za čtvrtý typ lze označit slova s určovacím syntagmatem. Lexikální morfém *мáло-/мало-* má v prvních třech typech zhruba stejný význam adverbia „málo“. Základní výraz tohoto adverbia je stejný ve všech slovanských jazycích, a to „malý počet“, „malé množství“.

Zastoupené jsou všechny typy, ovšem v každém jazyce jinou měrou. Příčiny tohoto nerovnoměrného obsazení jednotlivých typů a nerovnoměrného množství složenin tkví v jazycích samotných. Konkrétně v jejich slovtvorných možnostech a konvencích, ale svoji roli mají i mimojazykové skutečnosti jako přejímání odborných termínů z jazyka do jazyka.

Lze pozorovat, že skupiny jazyků, které jsou si velmi blízké po lexikální i morfologické stránce, mají shodné anebo velmi podobné slovtvorné postupy. Tedy

dvojice jako čeština a slovenština či ruština a ukrajinština. Celkově lze říci, že v ruštině jsou nejvíce zastoupeny složeniny tvořené lexikálním morfémem *malo-* a její pružnost umožňuje tvoření dalších slov zejména prvního a třetího typu.

Zajímavé jsou i ruské složeniny s komponenty *два-/двух-* či *трѣх-*, které mají podobné charakteristiky jako složeniny s komponenty *много-/мало-*. Ty jsem rozdělil do šesti skupin. Lze vyvodit závěr, že česká a ruská slova tvořená lexikálním morfémem *два-/двух-* a *двон-/двон* nejsou strukturálně odlišná a lze pozorovat blízkost těchto jazyků. Ve všech sémantických skupinách jsou analogie mezi ruštinou a češtinou. Nicméně v češtině je využití morfémů častější.

Praktickou část práce představuje rusko-český slovník s morfémem *мало-* a druhý s morfémem *много-*.

Závěr práce se věnuje způsobům překladu do češtiny, které byly zaneseny do dvou grafů, a to podle zastoupení morfémů v českých ekvivalentech a podle počtu slov.

V zastoupení morfémů se nejvíce vyskytuje morfém *много-* a *много-*, které společně tvoří třetinu všech překladů. Morfémy *малый-* respektive *мал-* a *не-* oba dosahují 18 %. Za zmínku stojí také *мало-* s 12 % *вѣче-* s 8 % a *нѣколко-* s 7 %. Ostatní morfémy, mezi které patří *разно-*, *вѣelmi-*, *воjno-*, *поло-*, *низкий-* a *низко-*, jsou zastoupeny pouze 1-2 % všech překladů. Vyskytují se také slova jako např. *многочластие*, které v ruštině obsahuje morfém *много-*, ovšem český překlad morfém neobsahuje a překládá se slovem *oligarchie*.

Co se týče počtu slov, tak nejčastější jsou jednoslovné překlady, které se využívají v polovině všech překladů. Méně častý je pak víceslovný překlad, zastoupený v 32 % překladů. Nejméně častá možnost, konkrétně v 18 % případů, je pak překlad jak jednoslovným, tak i víceslovným způsobem.

Резюме

Основная цель работы заключалась в том, чтобы составить русско-чешский словарь сложных слов с морфемами *много-/ мало-*, в котором можно было бы найти варианты переводов на чешский язык и которые могут быть использованы в качестве хорошей основы для лексикографической работы. Кроме этих сложных слов было уделено внимание сложным словам с компонентом *дву-/двух-*, который указывает схожие характеристики. Ключом является использование типичного количества сложных слов из вышеуказанных компонентов и последующее определение или обнаружение эквивалентов в чешском языке.

Дипломная работа разделена на две основные части: теоретическую и практическую.

Теоретическая часть касается словообразования, главным образом сложения и сращения слов, которые являются методами словообразования. Дипломная работа уделяет внимание словообразованию и его типу - сложению с корнями *много-/мало-* а *дву-/двух-*. Далее работа посвящена главным образом сложению и сращиванию слов. Сложение слов в славянских языках не было ранее и сегодня не является обычным и используемым способом создания слов, а проникло к нам из так называемого калькования, буквально переводом слов отдельными частями.

Важным открытием является то, что во всех семантических группах существует аналогия между русским и чешским языком. Однако, в чешском языке использование морфем замечается чаще. Сложения с *много-/мало-* делятся на четыре типа. Первый тип — это сложение, составленное механическим соединением компонентов. Второй тип — это соединение, сформированное на основе прогностических синтагматов. Третий тип представлен прилагательными, которые в качестве основы имеют определяющие синтагмы. В четвертом типе могут быть отмечены слова с определенным синтагматом.

В следующей главе рассматриваются сложения с компонентом *дву-/двух-* с подобными характеристиками, как и *много-/мало-*. Они также разделены на шесть групп. Первая группа включает слова, в которых лексические морфемы *дву-/двух-* имеют значение «два одинаковых признака, свойства вещи». Эта группа, безусловно, самая многочисленная. Во второй группе менее конкретных

прилагательных попадают те, которые имеют прямое и переносное значение или только переносное. Третья группа может включать прилагательные с указанием меры. Здесь две лексические морфемы *дву-/двух-* выражают увеличение единиц измерения в два раза. Четвертая группа представляет собой сложение с морфемой *дву-/двух-*, обозначающие химические определения. Следующая семантическая группа состоит из существительных, где лексическая морфема *дву-/двух-* имеет значение «двойной» и выражает тот факт, что предмет, названный вторым компонентом, является одним и тем же, но с другим качеством, интенсивностью, размером и т. д. Последняя, шестая группа состоит из прилагательных, в котором лексическая морфема *дву-/двух-* имеет особое значение, «приспособленное на обе стороны». Это в основном технические термины.

Можно сделать вывод, что чешские и русские слова, составленные из лексических морфем *дву-/двух-* и *dvou-/dvoj*, не являются структурно разными, и можно наблюдать близость этих языков. Во всех семантических группах существует аналогия между русским и чешским языком. Тем не менее, использование морфем чаще встречается в чешском языке.

Вторая, практическая часть дипломной работы содержит алфавитный русско-чешский словарь сложений с морфемой *мало-* и морфемой *много-*. В словаре в большинстве своем прилагательные, но также представлены существительные и наречия. В практическую часть работы также включены два графика. Первый показывает возможность перевода на чешский язык по количеству слов, а второй график иллюстрирует представление морфем в чешских эквивалентах. Наиболее распространенным является морфем *много-* и его вариант *многа-*, которые вместе составляют треть всех переводов. Морфемы *malý-* или *mal-* и *ne-* достигают вместе 18 %. Также стоит отметить морфемы *málo-* 12% *více-* 8% и *několik-* 7%. Остальные морфемы, в числе которых входит *různo-*, *velmi-*, *hojně-*, *polo-*, *nízký-* и *nízko-* составляют лишь 1-2% всех переводов. Попадают также слова, которые переводятся на чешский язык иначе. Например, русское существительное „*многовластие*“ содержит морфему *много-* но его чешский перевод гласит: „*oligarchie*“.

Наиболее распространенными являются однословные переводы, которые используются в половине всех случаев. Менее распространенный многословный

перевод представлен 32 % переводов. Наименее распространенная возможность, а именно в 18 % случаев, является перевод как однословным, так и многословным способом.

Seznam literatury a zdrojů

DLOUHÁ, O.: *Rusko-český odborný slovník policejně právní terminologie a kriminálního slangu*. Praha: Police History, 2000. ISSN 1211-7676.

HUTAROVÁ, M – CHODĚRA, R. – TUČNÝ, P. a kol.: *Rusko-český ekonomický slovník*. Praha – Moskva: SNTL, 1977.

JIRÁČEK, J.: Formalnyje typy otnošenij meždu proizvodnym i proizvodjaščim. In: ADAMEC, P.: *Morfologie ruštiny I*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Fakulta filozofická, 1996, s. 31. ISBN 80-210-1454-7

KARLÍK, P. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 1995. 800 s. ISBN 8071061344.

KOPECKÝ, L. V. – LEŠKA, O. a kol.: *Rusko-český slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství – Moskva: Nakladatelství ruský jazyk, 1978. ISBN 31-650-57.

KREJČÍŘÍK, L.: *Gastronomicko-kulinářský slovník česko-ruský a rusko-český*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2004. ISBN 80-247-0965-1.

MALÍKOVÁ, M. O.: Sémantika morfém dvou-/dvuch- a dvoj- v složených slověch. In: *Československá rusistika*, Praha: Lingvistika Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, 1977, 1, s. 12-17.

MALÍKOVÁ, M. O.: Štruktúrno-sémantické typy zloženín s morfémou málo-/malo- v slovanských jazykoch. In: *Československé přednášky pre VII. medzinárodný zjazd slavistov (Varšava 1973)*. Lingvistika. Praha: Academia, Nakladatelství Československé akademie věd, 1973, s. 297-303.

MAN, O.: *Základy lexikologie ruského jazyka*. Praha: Universita 17. listopadu v Praze, 1974.

MJASNIKOV, B. P. – MOROZOV, A.N. – KUDRJAŠOVA, JE. P.: *Russko-českji i češsko-russkij patětnyj slovar*. Moskva: Russkij jazyk, 1982. ISBN 29544302529.

VAVREČKA, M. – RUDINCOVÁ, B. – HRDLIČKA, M.: *Rusko-český slovník pro hospodářskou sféru*. Praha: Nakladatelství Centr Evropy, 1999. ISSN 1211-7676.

Základy lexikologie ruského jazyka I. Praha: Universita 17. listopadu v Praze, ediční oddělení, čj. 2.988/74, 1974. ISBN (brož.).

ZEMSKAJA, JE. A.: *Sovremennyj russkij jazyk: Slovoobrazovanije. 3.* Moskva: Izdatělstvo Nauka, 2011. ISBN 978-5-02-033011-5.

Internetové zdroje

Poiskslv.com [online]. [cit. 2018-04-09]. Dostupné z: Poiskslv.com.

Synonymonline.ru [online]. [cit. 2018-04-09]. Dostupné z: Synonymonline.ru.